

dasági hatékonyság hiányáról. Lev Premru szerint továbbfejlődés csak akkor lehetséges, ha gyökeres változások mennek végbe ügyviteli filozófiánkban. Tanulmányában az ipar és a bányászat hatékonyságát vizsgálja. A hatékony ügyviteli politika legalapvetőbb feltétele, hogy érvényre jussanak a piaci törvényszerűségek, a tudás, a termék, a munkaerő és a tőke. A szerző szerint mindez illúzió marad, ha nem változik meg alapvetően gazdaságpolitikánk, mert ez a legfontosabb feltétele olyan vállalatok kialakításának, amelyek önálló ügyviteli tényezőként tűnnek fel mind a hazai, mind a külföldön.

A szakmai és tudományos tanácskozásokat ismertető fejezetben olvashatjuk Adolf Bibič:

A korszerű politológia a pluralizmus és a globalizmus között című cikkét. Az IPSA (International Political Association) szervezetét az UNESCO védnökségével alapították 1949-ben, s ma harminckilenc „kollektív” tagot számlál. A jugoszláv politológusok már az ötvenes években bekapcsolódtak a szervezet munkájába. Az IPSA a politikai tudományok fejlődésén munkálkodik. Két könyvismertetőre is felhívhatjuk a figyelmet: Az egyik dr. Mirjana Ule Ifjúság és ideológia, a másik pedig Radovan Delalle A lakókörmények identitásának keresése című kötetét mutatja be.

Ružica KOVAČ-ŽNIDERŠIĆ

MONOGRÁFIA A BETYÁROKRÓL

Küllös Imola: Betyárok könyve. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1988

A betyárok viselt dolgai már akkor a közvélemény érdeklődésének a középpontjában voltak, amikor e híres betyárok még éltek, s a tanyák lakói suttogva arról beszéltek, hogy köztük járt Vidrócki Marci. Napjainkban is még viszonylag könnyen gyűjthetők azok a történetek, amelyek Rózsa Sándor és a topolyai Angyal Bandi viselt dolgait elevenítik fel. A ludasi, martonosi gazdák még ismerték azokat az embereket, akik egykor beszéltek is a két ismert betyárral. Megmutatják azokat az épületeket, ahol egykor csárda állt, s ott mulatott az egykori szegénylegény. Hajdújárásán mindenki tudja, hogy a Szollár Sztipán tanyáján álló hatalmas fűzfában egykor Rózsa Sándor bújt el, amikor a csendőrök már majdnem elfogták.

Másfél évszázada azonban nem csak a paraszti emlékezet szól a betyárokról, majdnem ennyi ideje foglalkozik velük már a néprajzi irodalom is. Ugyanis, a betyárok megjelenésével csaknem egyidőben kezdik kutatni ezt a témát, ha Vahot Imre 1846-ban megjelent ismertetését a Sobri családról ilyen írásnak tekintjük. Az érdeklődés a társadalom peremére szorultak iránt sohasem szűnik meg a magyar néprajzkutatásban. A *magyarság néprajza* külön fejezetben foglalkozik a betyár

alakjával. Itt olvashatók a híres betyárok életrajzai is. A betyárvilágnak a népköltészettel és a ponyvával való kapcsolatát ismerteti Békés István a *Magyar ponyva Pitaval* című, 1966-ban megjelent könyvében. Azóta több mint két évtized múlt el, s újabb és újabb publikációk foglalkoznak a kérdés általános vonatkozásaiival. Több tanulmány taglalja a helyi betyárok népköltészeti tanulságait. A legújabb kutatások eredményeit és saját kutatásait foglalja össze Küllös Imola a *Betyárok könyve* című monográfiájában.

A szerző a kérdéskört minden szempontból elemezni kívánja, ezért tartjuk munkáját átfogó tanulmánynak a betyár kérdéskorról. A könyv szerkezetileg három részre tagolódik. Az első részben a történelmi, társadalmi kérdéseket vizsgálja, a betyárokról szóló népköltészeti alkotások folklorisztikai és poétikai vonatkozásait elemzi. A másodikban számba veszi az országos hírű betyárokat, azokat, akikről a népballadákban, történelmi énekekben és mondákban megemlékeznek. A harmadikban pedig az egyes népköltészeti alkotások példatárát találjuk.

A betyárok világa, annak népköltészeti megjelenítése nem speciálisan magyar folklórlélelés. A primitív lázadók – így nevezi

európai rokonait Eric Hobsbawm – Európa-szerte ismert alakjai a folklórnak. A magyar népköltészet betyárja, a felfogás szerint, így egyenes ágú rokona a szerb törökverő hajduknak és a görög kleftisznek. Ennek a hagyománynak a folytatását véli felfedezni a szerző a XX. században kialakult partizán-folklórban is. A primitív lázadónak ilyen általánosítása nézetünk szerint túlságosan leegyszerűsíti a problémakört: az, hogy a szlovák Janošik, a román Pienta együtt harcolt a kurucokkal, és Rózsa Sándor szabadcsapataival részt vett az 1848/49-es forradalomban, nem jelenti azt, hogy ezek az események alapvetően befolyásolták a szlovák, román és magyar betyármondákat. Népballadánkban, mondánkban legkevésbé arról esik szó, hogy hogyan harcolt Rózsa Sándor Kossuth oldalán. Ezzel szemben a szerb hősénekekben az alap téma az, hogyan győzte le Hajduk Veljko és Stanko a törököket, hogyan haltak hősi halált a cári ütközetben. A többi híres magyar betyár életében nem igen akad olyan jeles pillanat mint Rózsa Sándoréban.

Hobsbawm kilenc pontban sorolta fel azokat az ismérveket, amelyek Európa-szerte jellemzik a jó ügyért harcoló nemes banditát. Küllös Imola ismerteti ezt a kilenc ismérvet és megállapítja: „A magyar folklórban élő »igazi betyár« minden pontban megfelel e nemzetközi meghatározásoknak.” Ezt a megállapítását csak némi fenntartással fogadhatjuk el, mert az általunk ismert betyártörténetekben és népballadákban nem találjuk e meghatározás összes jellemzőjét. A népköltészeti anyagban nincsen olyan történet, amely arról szól, hogy a betyár jó útra tért, és becsületes parasztként tovább dolgozik. Egyetlenegy monda sem olvasható arról, hogy a betyárok nincsenek ellenséges viszonyban a királlyal és a császárral, és ezek a szegénylegények csak a helyi urakkal vagy az elnyomó intézmények képviselőivel harcolnak.

Ugyancsak fenntartásaink vannak ha a szerb hősénekeket vizsgáljuk meg a kilenc pont alapján. Maga Küllös Imola is érzi, hogy az európai betyár-, illetve balladaköltészetet nem lehet kizárólag e kilenc pont alapján összefoglalni, mert néhány oldallal előbb ezt olvashatjuk könyvében: „... a köztudatban a magyar betyárok nem váltak nemzeti hősök-

ké, mint a balkáni népköltészetben a hajdu-
tok vagy a kleftiszkek.” Meggyőződésünk, tehát, hogy a magyar betyár, a nyugateurópai nemes bandita és a balkáni törökverő szabadságharcos kérdésköre lényegesen összetettebb, mint az Küllös Imola munkájából kitűnik, és ha annak néhány vonatkozásában adottak is az interetnikus kapcsolatok. Ezért magukat a folklóralkotásokat kell összevetni, és csak utána szabad végső következtetéseket levonni. E kérdéskör tanulmányozása azonban nem is volt célja a szerzőnek, hisz ő a magyar betyárság néprajzi vonatkozásait vizsgálta.

A magyar szegénylegényekről a kutatók ismereteiket több forrásból meríthetik. A folklorista számára a legfontosabb adatokat kétségtelenül a népköltészet és a népi díszítőművészet adja. Nem hagyhatja azonban figyelmen kívül a múlt században készült ponyvakiadványokat sem, amelyek nagymértékben befolyásolták a betyárok népi megítélését. Nem mellőzhetőek azok az irodalmi alkotások sem, amelyeknek témája a betyárvilág. E művészi áttranszformálások mellett a kutatónak számolnia kell a híres betyárok valóságos élettörténetével, levéltári adatokkal, bírósági ítéletekkel, korabeli sajtóbeszámolókkal is. Küllös Imola tanulmányában mind a négy forrást mérlegeli, s ezek alapján vizsgálja meg egy-egy híres betyár életútját. Ugyanezt a módszert választja a népköltészet és a valóság viszonyának szembeállításakor. Részletesen vizsgálja azokat a társadalmi körülményeket, amelyek kedveztek a szegénylegényekről szóló ponyvakiadványok létrejöttének. Tanulságosak azok a megállapításai, amelyek a betyár szó eredetével s annak jelentésváltozásaival foglalkoznak. Azzal azonban vitakozunk, hogy a betyárok részben azért választottak álnevet, hogy nehezebben fogják el őket, részben pedig azért, hogy eredeti nevükön könnyebben visszatérhessenek a becsületes életbe. A hatóságok a zsványokat álnevükön körözték, ilyen néven emlegetik őket a népköltészeti alkotásokban is. Valószínűbb inkább, hogy a felvett nevek jó része ragadványnév. Falvainkban még napjainkban is ez egyes családokat kizárólag csúfnevükön ismerik.

A parasztság csodálta a betyárokat, de félt, rettegett is tőlük. Éppen emiatt megjeleníté-

sük a népköltészetben nem egyértelmű. Túl-
súlyban vannak azok a folkóralkotások, ame-
lyek a betyárokról idealizált képet festenek.
A népköltészet e témával foglalkozó alkotásai
a XIX. században keletkeztek, akkor, amikor
a betyárok éltek. Három műfajcsoportban: lí-
rai dalokban, népballadákban és történelmi
mondákban születtek értékes alkotások. Kül-
lős Imola részletesen ismerteti a betyárballa-
dák és -dalok jellegzetességeit. Feltárja a be-
tyárköltészet és a XVIII. századi latorkölté-
szet összefüggéseit. Példákkal igazolja azokat
az eszmei különbségeket, amelyek a betyár-
folklór és a vágánshangulatú költészet között
kimutathatók. Az eszmei különbséget a szer-
ző annak tulajdonítja, hogy a XVIII. századi
vágáns dalok egyedi szerzemények, bennük
az egyes szerzők egyéni élményeiket, meg-
próbáltatásaikat mondják el, illetve jegyzik
fel. A XIX. századi betyárdalok pedig valósá-
gos népköltészeti alkotások.

Küllős Imola a prózai műfajokkal csak
érintőlegesen foglalkozik. Pedig tanulságos
lett volna a dalok és mondák eszmeiségének
összehasonlítása. Vajon a mondákban is meg-
találhatók-e azok a konfliktushelyzetek, ame-
lyeket a betyárdalokban kimutat és részlete-
sen elemez? Érdemes lenne vizsgálni azt is,
milyen arányban találhatók hiedelmek a tör-
ténelmi mondákban és betyárdalokban. Jó

lett volna, ha nem csak tételszerűen szögezi
le, hogy a helyi mondák sokkal több valóság-
os elemet tartalmaznak, mint az országosan
ismert betyárokról szóló mondák, hanem ezt
példákkal is igazolja, ugyanúgy, ahogyan azt
a verses műfajok esetében megteszi. A mon-
dák szövegelemzését azért is hiányoljuk, mert
a példatárban többnyire betyárokról szóló
mondákat olvashatunk.

Az egyes betyárportrék felvázolásakor a
szerző következetesen közli a valóságos élet-
rajzi adatokat, a róluk szóló népköltészeti al-
kotásokat, de hivatkozik a szépirodalmi
munkákra, korabeli újságcikkekre is, így több
szemszögből láttatja az egykori híres sze-
génylegények életét, sorsát.

A betyár alakja minden bizonnyal további
kérdéseket vet majd fel a magyar és nemzet-
közi folklórtudományban. Valószínű, hogy a
XX. század végén is megihleti majd a szépiró-
kat, filmeseket. Számunkra azonban lényege-
sebb, hogy napjainkban is gyűjthetők azok a
történetek, amelyek a híres betyárok viselt
dolgoit örökítik meg. Énekelik még a betyár-
balladákat, csak most már nem kizárólag a
férfiak, hanem az asszonyok is. Küllős Imola
munkája azt bizonyítja, hogy érdemes e té-
mával tovább foglalkozni s továbbgondolni a
még tisztázatlan kérdéseket.

BESZÉDES Valéria